

РОЗДІЛ I

ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Опанування матеріалу розділу дозволить:

- *називати* ознаки державної влади, соціальних норм, права
- *пояснювати* та *застосовувати* поняття: держава, форма держави, право, джерела права, галузь права, норма права
- *характеризувати* функції держави, державний лад, джерела права, елементи системи права
- *наводити приклади* соціальних норм, джерел права
- *описувати* елементи державного ладу
- *висловлювати судження* щодо ролі соціальних норм, держави і права в житті людини та суспільства

**Причини виникнення
держави. Поняття й ознаки
держави**

Уроки 2—3. Держава

Мета: розглянути основні ознаки й функції держави, принципи організації державної влади; удосконалювати вміння учнів працювати зі схемою, навички співпраці в парах й групах, формувати вміння висловлювати власне ставлення до проблеми.

Очікувані результати: учні зможуть: називати ознаки державної влади; пояснювати та застосовувати поняття: «держава», «форма держави»; характеризувати функції держави, державний лад; описувати елементи державного ладу; висловлювати судження щодо ролі держави в житті людини та суспільства.

Основні поняття: «держава», «форма держави».

**1. Які причини сприяли
виникненню держави**

Додержавний період (первісні часи)

Примітивність
знарядь праці

Низька
продуктивність

Залежність від сил
природи

Основа суспільства
– родова община

Рівний розподіл
власності

Привласнювальний
тип господарства

**Влада не
відокремлювалась
від населення**

Причини виникнення держави

Три великі
поділи праці

Поява
надлишкового
продукту

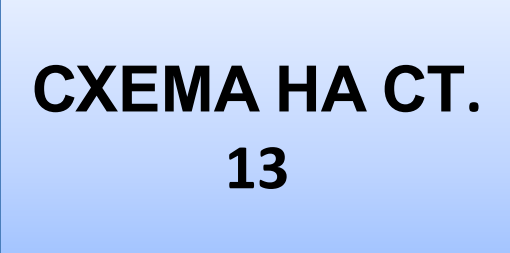
Виникнення
великих груп із
протилежним
и інтересами

Виникнення
спеціальних
організацій,
призначених
для здійснення
соціального
управління

ЗАПИТАННЯ

Чому виникла необхідність у формуванні спеціальних організацій, призначених для управління людьми?

**СХЕМА НА СТ.
13**

2. Що таке держава

Держава – це особлива форма організації суспільства, яка передбачає створення спеціального апарату управління, покликаного керувати суспільними процесами на певній території шляхом надання своїм вимогам загальнообов'язкового характеру, у тому числі за допомогою примусу

СТАРОДАВНІ
Й ВАВИЛОН

АПАРАТ УПРАВЛІННЯ
ЦАР, ЖЕРЦІ, ЗНАТЬ

КЕРУЄ СУСПІЛЬНИМИ
ПРОЦЕСАМИ

ТЕРИТОРІЯ
ПОШИРЕННЯ ВЛАДИ

ПРИМУС
ДО ВИКОНАННЯ
ВОЇНИ, НАГЛЯДАЧІ

ЗАКОНИ ХАММУРАПІ

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВИ
ХАРАКТЕР

3. Що таке державний лад

ЗАВДАННЯ

РОБОТА В ПАРАХ СТ. 15

ЗАВДАННЯ 2. Ознайомтеся з наведеними уривками. Який зміст вкладають автори в поняття «державний лад»? Які складові цього поняття ви можете виокремити?

- 1) Період ранньофеодальної монархії — це час становлення феодальної державності. Загальною закономірністю було виникнення в більшості країн Європи монархічної форми правління — феодальних королівств. Так, досить чітко можна простежити процес утворення феодальної державності на прикладі Франкського королівства. Падіння Риму і завоювання Галлії північногерманськими племенами дали могутній імпульс утворенню нового державного механізму, необхідного для організації управління завойованою територією та її захисту. (*М. Страхов. Історія держави і права зарубіжних країн*)
- 2) Особливістю державного ладу Галицько-Волинської держави було те, що тривалий час вона не поділялася на уділи. Після смерті короля Данила держава розпалася на Галицьку і Волинську землі, а відтак кожна з цих земель почала, у свою чергу, подрібнюватися. Особливістю було і те, що влада, по суті, перебувала в руках великого боярства. (*В. Кульчицький, М. Настюк, Б. Тищик. Історія держави і права України*)

Державний лад — це система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими нормами та визначають особливості організації держави.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ

Державне
правління
(монархія
чи
республіка)

Державний
устрій
(унітарна
чи
федеративна)

Політичний режим
(демократичний
чи недемократичний)

**У ТАКОМУ КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНИЙ ЛАД
ЧАСТО ВИЗНАЧАЮТЬ ЯК ФОРМУ ДЕРЖАВИ**

**Державний лад. Форми
держави. Державна влада.
Функції держави**

4. Які бувають форми держави

Форма держави — це порядок організації і функціонування державної влади в країні, який визначається формою правління, територіального устрою та політичного режиму

Форма правління —
це організація верховної
державної влади, яка
передбачає порядок її
утворення та діяльності, а
також взаємозв'язок із
населенням країни

ВИДИ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВИ

ЗАВДАННЯ 3. Розгляньте схему «Види форми правління держави» і дайте відповіді на запитання.

1) На які дві основні групи поділяються держави за формою правління?

2) Які держави, розглянуті вами під час уроків історії, мали форми правління, наведені у схемі?

ТИПИ РЕСПУБЛІК У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Президентські

- Президент обирається всенародно
- Президент є головою виконавчої гілки влади
- Уряд призначається президентом
- Уряд (окремі міністри) можуть бути звільнені президентом

Парламентські

- Президент обирається парламентом
- Уряд очолює прем'єр-міністр
- Уряд призначається парламентом
- Уряд підзвітний парламенту

Змішані

- Президент обирається всенародно
- Уряд очолює прем'єр-міністр
- Уряд призначається парламентом за пропозицією президента
- Уряд відповідальний перед президентом, підзвітний та підконтрольний парламенту

ЗАВДАННЯ 4. **Попрацюйте із джерелом права.** Користуючись інформацією, поданою у схемі «Типи республік у сучасному світі», визначте тип республіки за наведеним уривком із конституції держави.

Конституція (Основний закон) Угорщини

Угорщина є республікою.

Парламент є вищим органом народного представництва в Угорщині.

Парламент: приймає Конституцію Угорщини; приймає інші закони; затверджує державний бюджет та контролює його виконання... обирає Президента республіки, членів Конституційного суду, Президента Курії (Верховного суду), Головного Прокурора, Парламентського спеціального уповноваженого з основних прав та його заступників і Президента державного ревізійного управління; обирає Прем'єр-міністра та вирішує питання довіри уряду...

Головою держави є Президент Республіки, який уособлює національну єдність і гарантує демократичне функціонування держави.

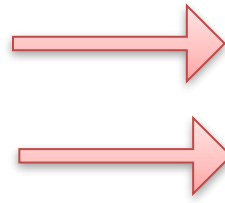
Президент Республіки є Верховним Головнокомандувачем Сил оборони Угорщини.

Президент Республіки: представляє Угорщину; бере участь у сесіях Парламенту та виступає на них; пропонує законопроекти; ініціює національний референдум... призначає дати проведення парламентських виборів... скликає першу сесію новообраного Парламенту; розпускає Парламент...

Парламент обирає Президента Республіки строком на п'ять років.

Політичний режим —
це сукупність засобів,
прийомів і способів
реалізації державної влади,
форма взаємодії державно-
владних структур та
населення

ПОЛІТИЧНИ Й

ДЕМОКРАТИЧНИЙ

ТОТАЛІТАРНИЙ,
АВТОРИТАРНИЙ

РЕЖИМ

Роль народу у формуванні влади

Суспільна думка під час прийняття рішень

Роль недержавних і неполітичних структур

Характер заборон в суспільстві

Ідеологія

Права і свободи громадян

Становище ЗМІ тощо...

Територіальний устрій — це спосіб поділу держави на певні складові частини з метою найкращого управління суспільством.

Територіальний устрій визначає правове становище складових частин держави (республік, штатів, провінцій, земель, кантонів тощо) і порядок взаємовідносин між центральними та місцевими органами влади

ФОРМА
ТЕРИТОРІАЛЬНОГО
УСТРОЮ

Проста (унітарна)
Україна, Франція,
Японія, Єгипет

Складна

• *Федерація* (США,
Бразилія)

• *Конфедерація* (КША,
Швейцарія, **ЄС?!!!**)

• *Імперія* (Британська,
Австро-Угорська)

Співдружність
СНД, ООН

ЗАВДАННЯ 6. **Попрацюйте із джерелом права.** Визначте форму територіального устрою за наведеним уривком.

Конституція Іспанії

Територіальний устрій Держави включає муніципії, провінції та створювані автономні Співтовариства. Усі ці утворення користуються автономією при веденні своїх справ.

Держава гарантує ефективне здійснення принципу солідарності... виявляючи турботу про встановлення справедливої й адекватної економічної рівноваги між різними частинами іспанської території...

Розбіжності в Статутах різних автономних Співтовариств у жодному разі не мають надавати їм економічних або соціальних переваг.

Усі іспанці мають однакові права та обов'язки на всій території Іспанії.

5. Як здійснюється державна влада

ВЛАДА – РОЗПОРЯДЖАТИСЯ, КЕРУВАТИ КИМ-НЕБУДЬ АБО ЧИМ-НЕБУДЬ...

ЗАВДАННЯ 7. Український філософ В. Кремінь зазначав: «Історія свідчить: кожний, хто рвався до трону, шукав свого: один — багатства, інший — почестей, третій — права вершити долю людей, четвертий прагнув змінити світ... І майже всі вели боротьбу за владу... Влада є однією з фундаментальних початків людського суспільства». Як учений характеризує поняття «влада»? Який зміст у це поняття вкладаєте ви?

**ОБГОВОРЕН
НЯ**

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА – РОЗПОРЯДЖАТИСЯ, КЕРУВАТИ КИМ-НЕБУДЬ АБО ЧИМ-НЕБУДЬ... ... ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІТИКИ , ПРАВОВИХ НОРМ

ЗАВДАННЯ 8. Давньогрецький філософ Платон стверджував: «Суспільство, якщо бажають, щоб воно було найкращим, повинно управлятися такими мужами, яких визнано гідними загальним судом людей розумних. А тому нехай на чолі суспільства стоять такі люди, які і в ранньому віці виявили відмінні здібності душі і, досягнувши віку зрілості, значно перевершили інших своїми чеснотами». Які вимоги до людей, наділених владою, висував філософ? Чи змінилися ці вимоги в сучасному світі? Як ви вважаєте, із чим це пов'язано?

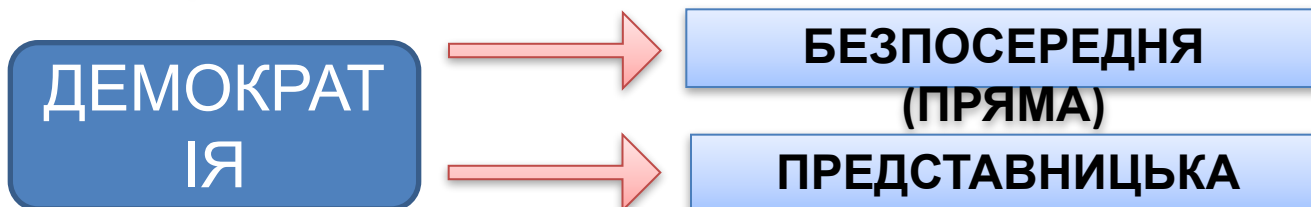
ДЕРЖАВНА ВЛАДА – РОЗПОРЯДЖАТИСЯ, КЕРУВАТИ КИМ-НЕБУДЬ АБО ЧИМ-НЕБУДЬ...

... ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІТИКИ , ПРАВОВИХ НОРМ...

ЗАКОНІВ ДЛЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ВИКОНАННЯ СИЛОЮ ПРИМУСУ

ОЗНАКАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ВВАЖАЮТЬ:

- ✓ **легітимність** (ґрунтується на положеннях права і закону);
- ✓ **верховенство** (посідає найвище місце в ієрархії влади певного суспільства);
- ✓ **суверенність** (незалежність від будь-якої влади всередині країни та поза її межами);
- ✓ **публічність** (здійснюється офіційно, за допомогою спеціально створених органів і установ);
- ✓ **політичність** (застосовується шляхом вольового впливу на суспільство)

Державна влада — властивість держави, що характеризується суверенністю, універсальністю, загальним характером примусового впливу на поведінку людей. Вона передбачає наявність владного й підвладного суб'єктів (державних органів та індивідів, їх організацій та спільнот) і здатність владного суб'єкта спеціальними засобами домагатися здійснення своєї волі

6. Які функції виконує держава

ПРИГАДАЙТЕ!

Яку організацію державної влади передбачали «Пакти і Конституції» П. Орлика?

6. Які функції виконує держава

ЗАВДАННЯ 9. **Попрацюйте в парах.** Прочитайте текст та дайте відповіді на запитання.

Консультант із права й управління М. Лопатка так висловив своє розуміння держави як соціального утворення: «Якщо хребет є тим, на чому тримаються, до чого кріпляться всі інші частини тіла, то в суспільстві таким “хребтом”, основою всього й самою міцною його частиною саме й повинна бути Держава. Від державного підходу до того, що складає життя суспільства, і залежить добробут його населення.

А що таке держава й чому необхідно говорити про зміцнення її ролі в суспільстві? Держава — це, у першу чергу, турбота про громадян, що її населяють, створення працездатному населенню умов, за яких воно буде працювати як на благо себе, так і на благо держави, що підтримує непрацездатне населення. Це — виявлення й захист від зовнішніх і внутрішніх ворогів цього самого населення, це — державний, а не особистісний підхід до всього, що визначає основи розвитку суспільства. А держава визначає основи розвитку цього суспільства і підтримує їхнє виконання наявними в його розпорядженні засобами. І цей процес впливу — взаємний».

- 1) У чому вбачає призначення держави автор наведеного уривка?
- 2) Які напрямки діяльності він для неї визначає?

Основні напрямки діяльності держави, зумовлені її сутністю, — це *функції держави*.

ЗАПИТАННЯ

Що і як має робити держава на певному етапі свого розвитку; на чому мають бути сконцентровані зусилля її органів і відомств?